

KOLLEKTÍV IDENTITÁS*

OLAY CSABA

BEVEZETÉS

Mit jelent egy nagyobb csoport, közösség tagjának lenni? Mit jelent, hogy egy nagyobb közösség tagjának tartjuk magunkat? Hogyan történik ez és milyen eszközökkel hajtjuk végre? Mit jelent továbbá, ha egy nagyobb csoporthoz tartozásunkat lényegesnek véljük annak megválaszolásában, kik vagyunk? Az alábbi dolgozatban ezeknek és kapcsolódó kérdéseknek a címettségét, a kollektív identitást törekszünk körüljárni, mégpedig nagyobb csoportok, közösségek – mint például egy nemzet – identitásának vizsgálata céljából. A kollektív jelleg ennélfogva kérdésfeltevésünkben hangsúlyozottan nagyobb csoportokra vonatkozik, és nem foglalkozik a kisebb, átlátható méretű közösségekkel. Jelen dolgozat viszont eltekint attól az összetett problémakörtől, hogy vajon a teljes, valódi emberi életnek része kell-e legyen, hogy hozzátartozik egy vagy több konkrét közösséghez. Lehet, hogy lelki épségünknek vagy individuális kiteljesedésünknek alapvetően jót tesz, ha egy kisközösség tagjai vagyunk, de ez nem érinti nagyobb, átfogóbb közösségekhez való odatartozásunkat, és hatásaiban is különbözik azoktól.

A kollektív identitás megfogalmazás második tagját is indokolnunk kell. Identitásról azért beszélhetünk, mert a szóban forgó odatartozás egy közösséghez szerepet játszik a „Ki vagyok én?” kérdés megválaszolásában, s mert gyakorlati következményei vannak cselekvésünkre nézve. E két mozzanat nem érvényesül számos olyan csoporttagságra nézve, melyek fontosak lehetnek életünkben. Politikai pártnak, sportklubnak, jótékonyági és szakmai egyesületeknek lehetünk tagjai anélkül, hogy ezeket a tagságokat relevánsnak éreznénk a „Ki vagyok én?” kérdés megválaszolásában.

A kollektív identitás kibontásához első lépésben a szóhasználatot tisztázzuk, rövid kitekintéssel a fogalomtörténetre és interdiszciplináris összefüggésekre. Ezt követően az egyéni és kollektív identitás közti párhuzamokat és eltéréseket dolgozzuk ki egy narratív elmélet keretében. A narratív elmélet

---

* A kutatás a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete támogatásával valósult meg. A dolgozat támogatta továbbá az OTKA K 120375 és OTKA K 129261 számú projektje. A szöveg egy korábbi változata előadásként elhangzott a Hermeneutikai Kutatócsoport „Nemzet, közösség, végesség, identitás” című konferenciáján 2016. május 27-én.

iránymutató alapmeggyőződése, hogy mind a kollektív, mind az egyéni identitás akkor hozzáférhető tartósan, ha elmondható. A kettő közötti kapcsolatot az a továbbiakban igazolandó feltevés jelenti, hogy mind a kollektívum, mind az egyén olyan, eleve létező létező, melyet ezért legadekvátabb módon története elbeszélésével ragadhatunk meg (ami nem kell, hogy tökéletes, végérvényes megragadhatóságot jelentsen). Így felmerül a lehetőség, hogy a kollektív identitást a személyes identitás narratív elméletének modellje alapján vizsgáljuk, s dolgozatunk ebbe az irányba tesz lépéseket. A következő megfontolások tétjét megfogalmazhatjuk a középkori logikából ismert állítás variációjával is: Individuum (et collectivum) est ineffabile, sed narrabile.¹

KOLLEKTÍV IDENTITÁS: FOGALMI TISZTÁZÁSOK ÉS FOGALOMTÖRTÉNETI KITEKINTÉS

A dolgozatban a „kollektív identitás” kifejezést tartottuk előnyösebbnek a szintén felmerülő „közösségi identitás” fordulattal szemben. A „kollektív” jelző ugyanis jobban kifejezi mind az identitás tárgyát – tehát a kollektívumot, melyre vonatkozik –, mind ennek az identitásnak a megosztott jellegét – tehát hogy a kollektívum tagjai által egyaránt, közösen osztott identitásról van szó. A „kollektív identitás” jelzős szerkezeetről mindenekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy a tudatos lények közösségét nem tudjuk megfelelően megragadni, ha eltekintünk attól, ahogy e tudatos lények a közösséghez tartozásukat megragadják és artikulálják.

A szóhasználatban kapcsolatosan megjegyzendő, hogy a „kollektívum” és a „közösség” kifejezés hasonló módon többértelmű: egyaránt jelenthet logikai értelemben valamilyen sokaság elemeiben egy közös tulajdonságot, illetőleg a közös tulajdonság alapján történő összetartozást, másrészt pedig jelenthet olyan, egységet alkotó, esetleg együtt élő embercsoportot, melynek tagjait kisebb-nagyobb mértékű összetartozás köti össze. Míg az első jelentésben érdektelen, hogy a sokaság elemei tudnak-e a közös vonásról (sőt az is, hogy egyáltalán tudatos lényekről van-e szó), addig a kollektívum itt releváns, második jelentésében elengedhetetlen, hogy az egyének megragadják, tudatosítsák a csoporthoz tartozásukat.

A szókapcsolat második tagját, az identitást az indokolja, hogy olyan közösséghez tartozást tárgyalunk, mely az egyén számára meghatározó, mélyen

---

¹ Nem tárgyaljuk a kérdés történeti dimenzióit, csak utalunk arra, hogy Augustinus ragadja meg először történetként az egyént, és ad ezzel sajátos méltóságot annak (ld. ehhez Johann Kreuzer: *Augustinus zur Einführung*. Hamburg, 2005.). Augustinus az első, aki saját személyét elég fontosnak találja ahhoz, hogy a maga egyszerűségében tegye témává, és ne személytelen példányként beszéljen magáról.

releváns, s ennyiben része a „Ki vagyok én?” kérdés megválaszolásának. A kollektív identitásban azért beszélhetünk identitásról, mert az a szóban forgó személy létezésének mélyebb rétegeihez tartozik. E megfontolással azt feltételezzük, hogy vannak identitásképző rétegei vagy dimenziói az egyéni létezésnek. E rétegek vagy dimenziók kimerítő elemzésére itt nem tudunk kitérni. A kollektív identitással megvalósuló közösséghez tartozás egyúttal azt is jelenti, hogy az egyén felől nézve a közös odatartozás nem fedi le teljesen az egyént a maga egyszerűségében, és így az egyén nem is ragadható meg kimerítően kizárólag egy kollektív identitással vagy azok valamilyen halmazával.

Az identitás kifejezés a huszadik századi társadalomelméletben kezdetben relatív érdektelenséget vált ki,² későbbi társadalomtudományi felívelését szokták, többek között, Erik H. Erikson ötvenes években kibontakozó munkásságához kötni. Azóta a fogalmat gyakran és sokféleképpen használják, ami óhatatlanul a nyelvhasználat elmosódottságához vezet.³ Erikson munkáiban az egyénre, egyes személyre vonatkoztatott „azonosságról” van szó: „Az identitás: a személyes azonosság és folyamatosság szubjektív érzésének megléte, amely egy közös világnézet azonosságában és folyamatosságában való hittel párosul.”⁴ A meghatározásban szereplő „közös” jelző eleve utal arra, hogy nem társas viszonyoktól eloldott egyénre kell gondolnunk: „az 'ego' nem külön sziget”, jóllehet Erikson valójában nem érdeklődik a „szociális” identitás iránt, csak említi azt.⁵

Megfogalmazódik helyenként az a gyanú is, hogy az identitás kérdésének konjunktúrája valójában következmény, mégpedig a fejlett modernség destabilizáló, elbizonytalanító és gyökértelenítő tapasztalatainak következménye.⁶ A „Ki vagyok?” kérdés ebben az olvasatban azért merül fel, mert magától értetődő teendők elvesztették magától értetődő jellegüket. A diagnózis előfeltevése, hogy az egyén identitása és a világ helyzetei oly módon vannak kölcsönhatásban, hogy az utóbbi elbizonytalanodása az előbbit is gyengíti. Anélkül, hogy kielégítően tudnánk tárgyalni, meg kell jegyezni, hogy sokkal meggyőzőbb abból kiindulni, az egyén identitása a világ helyzeteitől függetlenül is el tud bizonytalanodni kudarckok, ütközések, sérülések, tapasztalatok nyomán.

---

² Branaman, Ann: Identity and social theory. In. Anthony Elliott (Szerk.): *The Routledge Companion to Social Theory*. London – New York 2010. 135.

³ Schrader, H. W. – Schönplug, U.: Selbst. In. Joachim Ritter – Karlfried Gründer – Gottfried Gabriel (Szerk.): *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Basel, 2007. 292-313.

⁴ Erikson, Erik H.: Identitásválság önéletrajzi vetületben. In. uó: *A fiatal Luther és más írások*. Budapest, 1991. 402.

⁵ Erikson, Erik H.: *Identitásválság önéletrajzi vetületben*. 403.

⁶ Mucchielli, Alex: *L'identité*. Paris, 2015. 4.

A fentiek alapján kollektív identitáson olyan önazonosítási és tájékozódási keretet értünk, mely lényegileg több személy számára szolgál közös viszonyítási pontként, többek közös tájékozódási kerete. A közös önazonosítási és tájékozódási keret mindazonáltal nem követeli meg, hogy a közösséghez tartozásunk minden részletében azonos legyen.⁷ Egy minimális jelentésben kollektív identitáson érthetjük a tudatosan elismert közösséget, azt a tényt, hogy másokat, magunkhoz hasonlóan, az adott közösséghez tartozónak ismerünk el.

A „közösség” kifejezés használatával kapcsolatban első pillantásra is feltűnik, hogy zavarba ejtően sokfélet nevezünk „közösség”-nek. Kétfős együttélési kapcsolattól vagy házastársi életközösségtől egészen a tíz-, százmilliószámú nemzeti, társadalmi közösségekig számtalan képződményre és formációra használjuk a kifejezést. A kérdés irányát pontosítandó megjegyezzük, hogy jelen összefüggésben azokat a nagyobb közösségeket tartjuk szem előtt, melyek az egyén identitásában szerepet játszanak, azaz lényegi részét képezik a „Ki vagyok én?” kérdésre adott válasznak. A szociológiában használatos, bár nem diszkrét megkülönböztetéssel azt mondhatjuk, hogy jelen összefüggésben a másodlagos csoportok, avagy formális nagycsoportok közösségi identitását vizsgáljuk.⁸ A döntő különbség nagycsoportok és kisebb közösségek között a tagok létszámából következő, egymáshoz fűződő kapcsolatban mutatkozik. Míg kisebb csoportok esetében a szó elemi értelmében mindenki ismer mindenkit (felismerés, név, bizonyos tulajdonságok ismerete), addig bizonyos csoportméret felett ez már nyilvánvalóan nem lehetséges. Remek barátok több száz, esetleg ezer Facebook-ismerőssel rendelkeznek, de nyilvánvalóan nem „ismerik” „ismerőseiket” abban az értelemben, hogy a nevükön kívül sok mindent tudnának róluk. Ez a többféle előjellel kommentált körülmény a nacionalizmus-kutatásban Benedict Anderson ismert művének már címében jelentkezik: „képzelt közösségek”-ről beszél nagycsoportok vonatkozásában.⁹ A nagycsoportokkal kapcsolatos másik, gyakran említett jellemző, a formális jelleg, itt kevésbé játszik alapvető szerepet, mert a kollektív identitás

---

⁷ Kelman, Herbert C.: Nationalism, Patriotism, and National Identity: Social-Psychological Dimensions. In: Daniel Bar-Tal – Ervin Staub (Szerk.): *Patriotism in the lives of individuals and nations*. Chicago 1997. 171.; Sam Pryke: Nationalism. In: Ian Marsh – Mike Keating (Szerk.): *Sociology – Making Sense of Society*. Harlow, 2006. 500.

⁸ Ld. például David M. Newman: *Sociology*. Los Angeles – London, 2015. 16-17.

⁹ Benedict Anderson: *Elképzelt közösség*. Budapest, 2006. Sonkoly Gábor fordító joggal jegyzi meg, hogy nem könnyű az „imagined community” összetételből a jelzõt lefordítani. A fő gond, hogy a magyar „elképzelt” jelző óhatatlanul a „beképzelt”, nem valóságos jelentést is sugallja, míg az angolban ez nem így van. Körülményes, de pontosabb fordítás lehetne: „képzeltben adott”/”képzeltben megragadott” közösség.

paradigmatikusnak tekinthető eseteiben (nemzeti és vallási identitás) alapvetőbbnek tűnik az informális bekerülés.

A „közösség” fogalomtörténetének részletes áttekintése nyilvánvalóan meghaladja jelen tanulmány kereteit. Nehezíti továbbá az áttekintést, hogy ugyan találunk általános utalásokat speciális közösségek tisztázási kísérleteiben, mégsem találjuk a közösség átfogó, explicit elméletét.¹⁰ Fogalomtörténetileg a közösség (Gemeinde) kifejezéshez szemantikai közelségben találjuk a társadalom (Gesellschaft) kifejezést, legalábbis a 19. századig. Manfred Riedel meghatározási javaslata értelmében a „társadalom” [Gesellschaft] általában vett kapcsolat emberek között, melyet beszéd és cselekvés hoz létre, tehát egymással beszélő és együtt cselekvő egyének összességét, másfelől jelenti egyúttal összekapcsoltságuk állapotát, tehát a szociális köteleket is. A kifejezés tehát kétféle jelent, egyrészt az aktuális-szociális cselekvés foglalatát, másrészt egy szociális cselekvési sémát (pl. család, állam, üzem, iskola), amely intézményekben, csoportokban, kötelekben stb. történetileg aktualizálódhatnak. Ugyanez a kettős jelentés megtalálható a „közösség” szó esetében is.¹¹

Zsákutcának bizonyul, ha a közösség fogalmát a „társadalom” fogalmával próbáljuk megvilágítani, mivel használata túl sokértelmű ehhez.¹² Ferdinand Tönnies annyiban érdekes jelen összefüggésben, amennyiben erős értékhangsúllyal állítja szembe a közösség fogalmát a társadalom fogalmával. A *Közösség és társadalom*ban a közös származást egyrészt a hely közösségéhez kapcsolja, ami az együtt lakásban jelentkezik, másrészt a szellemi közösséghez köti, ami az összehangolt tevékenységet jelenti:

„A hely közösségét az állati, a szellemét pedig az értelemmel bíró élet összefüggésének tarthatjuk, az utóbbi azonban, az előbbivel való kapcsolatában, a közösségnek csak emberre jellemző és legmagasabb rendű formája. A vér közösségéhez közös viszony és részesedés, vagyis emberi lények tulajdona, a másodikhoz az elfoglalt terület és termőföld birtoklása, a harmadikhoz pedig a szentnek tartott helyek és tiszteletben tartott istenségek kapcsolódnak. A közösség mindhárom fajtája a legszorosabban összefügg egymással, mind térben, mind időben”¹³

---

¹⁰ Hartmut Rosa és mtsai: *Theorien der Gemeinschaft*. Hamburg, 2012. 13.

¹¹ Manfred Riedel: Gesellschaft, Gemeinschaft. In. *Geschichtliche Grundbegriffe*. Bd. 2. 1975. 802-3.

¹² Mindkettőt ld. Gesellschaft. In. Hans Jörg Sandkühler (Szerk.): *Enzyklopedie Philosophie*. Hamburg, 2010. Arisztotelészre (*zóon politikon*) visszavezethető a közösségnek egyrészt egy ontológiai jelentése, másrészt egy politikai-etikai jelentése (ld. ehhez összefoglalóan Rosa és mtsai: *Theorien der Gemeinschaft*. 21-30.).

¹³ Tönnies, Ferdinand: *Közösség és társadalom*. Budapest, 1983. 23.

A közösségi élet ennek megfelelően kölcsönös birtoklás és élvezete közös javaknak, aminek következménye a közös barátok és közös ellenségek léte. Tönnies koncepciójában a közösség szubsztanciális fogalma jelenik meg, melytől későbbi kritikussai a közösségképződés, közösséggé válás (Vergemeinschaftung) dinamikus és procedurális felfogásaival próbáltak elhatárolódni. Térjünk át a kollektív identitás leírására!

A KOLLEKTÍV IDENTITÁS JELLEMZŐI

A kollektív identitásra nézve elsőként fontos megállapítanunk, hogy nem elégséges a külső, kívülről leírható tényezőkre korlátozódni, mivel egy ilyen leírás szükségképpen leegyszerűsíti a közösséghez tartozás jelenségét. Eltekint ugyanis attól, hogy a közösség, a kollektívum legdifferenciáltabban a kollektív identitáson keresztül ragadható meg. Természetesen a külső leírás nézőpontjából is megragadhatjuk a kollektív identitást – s ilyen lesz többek között a hivatalnok vagy katona perspektívája –, mindazonáltal jelentős része nem ragadható meg úgy, ahogy az egyén számára megjelenik, mivel abban a külsőleg megfigyelhető adottságok sok esetben alárendelt szerepet játszanak. Így például a nemzeti identitás esetében az európai tapasztalat számára a nemzeti különbségek nem kötődnek közvetlenül megfigyelhető antropológiai jellegzetességekhez. Az európai nemzeti identitások a kaukázusi (europid) rasszon belül meghúzódó különbségek, s ebből könnyen belátható, hogy nem, vagy legalábbis nem elsősorban biológiai jellemzők kérdése a nemzeti identitás, a politikai identitás pedig még kevésbé. Jól mutatja ezt a genetikai változások tökéletes irrelevanciája a nyelvi-kulturális tényezők szempontjából.¹⁴ A külső tényezőkre összpontosító leírás tehát szükségképpen leegyszerűsíti a közösséghez tartozás jelenségét, mivel eltekint attól, hogy a közösség, a kollektívum legdifferenciáltabban a kollektív identitáson keresztül ragadható meg.

A kollektív identitás hordozói nyilvánvalóan a közösséghez tartozó egyének, akik nélkül az nem létezik. A közösséghez tartozás viszont, ahogy bevezetődően is hangsúlyoztuk, csak annak tudatosítása révén lehetséges. Nem tudjuk elgondolni, hogy valaki egy kollektívumhoz tartozik, miközben nincs tudatában ennek az odatartozásnak. A közösségről való beszéd tehát valójában a kollektív identitásra épül, még ha időnként ezzel ellentétes látszat keletkezik is, különösen amikor a kollektívumról (pl. a nemzetről) egyén feletti

---

¹⁴ Raskó István vonatkozó vizsgálatai ugyanis azt tárták fel, hogy míg a honfoglaló magyarok a magyar nyelvet és kultúrát sikeresen ráerőltették a Kárpát-medencében talált népekre, addig genetikailag tekintve beleolvadtak a leigázott népekbe. Ld. Raskó István: *Honfoglaló gének*. Budapest, 2010.

képződményként esik szó. Ez a beszédmód elsősorban olyan nézőpontokhoz kötődik, melyek sajátos érdeklődésük vagy érdekeik miatt tekintenek el a jelenség belső differenciáltságától. Így az adminisztratív vagy hadászati perspektíva a nemzet komplex és dinamikus valóságát redukálja definiálható egységekre, szempontokra, lépésekre, történésekre. A redukció gyakorlati szempontokból jogosult lehet, de ettől még redukció. A hivatalnok vagy katonai vezető „madártávlatra” és az egyén „békaperspektívája” közti viszonyra még visszatérünk.

A kollektív identitás paradigmatis eseteinek a nemzeti és a vallási identitást tekintjük, melyek egyrészt utalnak nagyobb közösségekre is, másrészt kézenfekvő az egzisztenciális jelentőségük.¹⁵ A kifejezésen tágabb értelemben is érthetnének bármiféle csoporthoz tartozást, kezdve a tekeklubtól a Fradi szurkolóin át a cserkészekig és jótékonyági egyletekig. E szóhasználat annyiban nem célszerű, hogy kitégítaná a kollektív identitás fogalmát, és azonosítaná általában véve bármiféle közösséghez való tudatos odatartozással vagy tagsággal, bármiféle munka- vagy sportcsapatban betöltött szereppel. A kollektív identitás ilyen tág használata ellen az identitás mozzanata szól: ha identitáson a személy létezésének, önértelmezésének mélyebb rétegeit értjük – azaz törekvéseit, cselekedeteit és önképét alapvetőbben meghatározó maradandóbb orientációit –, akkor a példaként említett esetekben kevésbé gondoljuk, hogy az adott csoporttagság alapjaiban és mélyebb rétegeiben meghatározza az egyént.

Azt az ellenvetést tehetné valaki, hogy éppenséggel gondolhatjuk, nagyon is a szurkoló identitásához tartozik, melyik futballcsapat lelkes híve. Mindazonáltal ezt leginkább az adott csapat ultráira értenénk, azaz olyanokra, akiknél nagyon intenzív formában, kvázi-életformaként jelenik meg az adott csapat támogatása. Kétségtelennek tűnik továbbá, hogy a foci-surkoló életét csak patológikus esetben „hatja át”, hogy Fradi-drukker. Már Georg Simmel kiemelte, hogy különböző csoporthoz tartozások a modernizáció folyamatában nagyfokú individualizálódást mozdítottak elő, melynek okát a munkamegosztásban és a szerepek ezzel összefüggő differenciálódásában látta.¹⁶ De a csoporthoz tartozásokat nyilvánvalóan különböző erősségűnek és jelentőségűnek kell tekintenünk (Simmel számára a kötődések sokfélesége állt előtérben, nem pedig intenzitásuk). Már ezen a ponton kiemelhetjük az intenzitás-

---

¹⁵ Kelman, Herbert C.: Nationalism, Patriotism, and National Identity. In: Daniel Bar-Tal – Ervin Staub (Szerk.): *Patriotism in the Lives of Individuals and Nations*. Chicago, 1997. Kelman úgy látja, a nagyobb közösségek köztes méretűek közösségek kisközösség és emberiség között (Kelman: Nationalism. 177.).

¹⁶ Simmel, George: A nagyváros és a szellemi élet. In. uő.: *Válogatott társadalomelméleti írások*. Budapest, 2001.

mozzanatot, melyet jól szemléltetnek a szurkolók különböző fajtái: a csoporthoz tartozás érzésének intenzitása egészen eltérő lehet, s ez teszi ambivalenssé a jelenséget, ahogy a nemzeti identitás esetében.

A kollektív identitás tehát az egyéni élethez képest átfogóbb és annál tartósabb, bár változatlan identitásképző tényező, melynek kollektív jellegét az adja, hogy alapvetően több egyén részesedhet benne. A kollektív identitások az egyént nagyobb egységekbe helyezik el, mégpedig a személyes identitás alaprétégére épülve, ahol a kollektív identitások az adott egyén önértelmezésében nem eleve rögzített módon rendeződnek hierarchikus és egyenrangú viszonyokba, s így alkotják az egyénen belül lojalitások és odatartozások hálózatát. A kollektív identitások jelentősége ennél fogva abban rejlik, hogy tartósan elhelyezik, szituálják az egyént az emberiség általánosságához viszonyítva.¹⁷ Kelman értelmezésében itt az öntranszcendálás szükséglete játszik döntő szerepet, ami egyrészt azzal valósul meg, hogy a kollektívum tagjai a jelenben lépnek az egyénen, másrészt azzal, hogy időben is meghaladják a véges egyént. Többen aláhúzzák, hogy a nemzet a halandó egyén számára a földi körülmények között elérhető folytonosságot, esetleg halhatatlanságot jelentheti.¹⁸

Az emberiségen belüli sajátos helyzet egyszerre jelent lehetséges kötődéseket és ellentétességeket, mégpedig olyanokat, amelyeket sajátosan az emberek közti viszonyokban gondolunk lehetségesnek. Minden közösséghez hozzátartozik ezen felül a – formális vagy informális – bekerülés, belépés és kikerülés, kilépés lehetősége, aminek artikulálnia kell valamilyen módon. Különösen a formális be- és kilépés esetében nehezen elképzelhető, hogy ezek a lépések ne legyenek nyelvileg artikulálva.

A kollektív identitás talán legkönnyebben vitatható vonásának meghatározottsága és egysége tűnhet. Többek tartoznak össze egyazon kollektív identitás mentén, még akkor is, ha egyrészt nem mindenkinek ugyanolyan fontos a szóban forgó identitás, másrészt nem teljesen egyformán értik kollektív identitásukat. Könnyen felmerül így a kétely, egyáltalán elfogadhatónak tartunk-e kollektív identitásokat, s nem manipulációs célokat szolgáló konstrukciónak, kitalációnak tartjuk-e az efféléket. Annyiféle magyarságtudat van – mondhatná valaki –, ahány magyar, s ezért nem lehet értelmesen beszélni magyar nemzeti identitásról. Nevezhetjük ezt a kollektív identitás fragmentáltságára vonatkozó ellenvetésnek, mely a következő előfeltevésre

---

¹⁷ Ld. Kelman: *Nationalism, Patriotism, and National Identity*. 177.

¹⁸ Kelman: *Nationalism, Patriotism, and National Identity*. 177.; Anthony D. Smith: *The Origins of Nations*. In: Geoff Eley – Ronald Grigor Suny (Szerk.): *Becoming National: A Reader*. New York 1996. 125.; Manuel Castells: *The Power of Identity*. Oxford, 2010. 33.

épül: ha nincs megadható közös halmaza a közös identitást alkotó elemeknek, akkor értelmetlen, de legalábbis gyanús a róla való beszéd. A gyanúkat általában véve nehéz eloszlatni; a felvetésre mindenesetre azt lehet válaszolni, hogy a kollektív identitások megkülönböztethetőségéhez elegendő, ha problémamentesen és egyértelműen azonosítható, melyik kollektívumra vonatkoznak az egymástól esetleg eltérő felfogások. Arról nem szoktunk vitatkozni, melyik kollektív identitásról van szó, sokkal inkább arról, mi tartozik bele és mi nem, meddig terjed stb.

A KOLLEKTÍV IDENTITÁS NARRATÍV JELLEGE

A kollektív identitás szerkezetével kapcsolatban már a bevezetőben is jeleztük az itt képviselt tézist: mind a kollektívum, mind az egyén olyan, elevenséggel rendelkező létező, melyet legadekvátabb módon története elbeszélésével ragadhatunk meg. Ki kell egészítenünk a gondolatot egy fontos pontosítással, nevezetesen azzal, hogy a történet révén való megragadhatóság nem kell, hogy tökéletes, végérvényes megragadhatóságot jelentsen. Különböző életszakaszokban, esetleg újabb döntő élmények és események hatására megváltozhat az elmondott történet. De ez nem változtat azon, hogy az eleven lény vagy kollektívum egyedisége és különlegessége történetén keresztül ragadható meg legjobban.

A tézist továbbá ki kell egészítenünk azzal, hogy a kollektívum még alapvetőbb szinten is rá van utalva narrativitásra, mivel bármi tartozik is hozzá egy kollektív identitáshoz – érzés, hangulat stb. –, az csak nyelvi artikuláció révén válik másokkal megoszthatóvá. Eleve megkülönböztethetjük a nyelvi artikuláció és a narráció szintjeit. Mivel a kollektívum egyénfeletti képződmény, ezért kézenfekvő, hogy olyan nagyobb jelentőségű események játszanak bele meghatározásába, melyeket nem minden tagja él át „közvetlenül”, hanem melyek már pusztán megragadhatóságuk céljából is nyelvi artikulációt igényelnek. Egy csata vagy elhúzódozó háború, népvándorlás, népesedés vagy népességfogyás – mind-mind olyan folyamatok, melyeket nyelvi artikulálva ragadunk meg már magunk számára is, és ilyenként adjuk tovább mások számára.

A személyes identitás narratív elképzelése azért szolgálhat modellként a kollektív identitás számára, mert alapvető szerkezeti hasonlóság áll fenn egyén és kollektívum között abban, hogy mindkét esetben egy kívülről közvetlenül nem megfigyelhető, időben kibontakozó egyszerűségről, sajátosságáról van szó. Az egyén története természetesen „megfigyelhető” abban a pusztán elméleti, de gyakorlatilag kivitelezhetetlen lehetőségnek az értelmében, hogy élettörténete megfigyelhető eseményekből áll; hasonlóképpen egy kollektívum története is történeti dokumentumokban rögzített, megfigyel-

hető eseményekről szólnak. Az egyén egyszeriségét megragadó történet nem a közvetlen, külső megfigyelő számára észlelhető adottság, nem olyan tulajdonság, mely a külső megfigyelő nézőpontjából megragadható volna, hanem egy történet elmondásához kapcsolódik. A személyes identitás narratív elmélete azt állítja, hogy az egyén egyszerisége az élettörténetével ragadható meg legadekvátabb módon, és az elmélet változatai eltérhetnek abban, hogy a történet elbeszélője a szóban forgó személy (pl. Paul Ricoeur-nél) vagy egy distanciált szemlélő (Hannah Arendt-nél) legyen. Ahogy már kiemeltük, az elméletet nem szükségszerű úgy értenünk, hogy az egyén megragadható lenne tökéletesen vagy végérvényesen a róla elmondott történettel. Elegendő, ha azt mondjuk, hogy nincs alternatívája az egyén egvedisége szempontjából az alakulásáról elmondott történetnek; „kitalálni” valamilyen más forrásból az egyén individualitását illúzióknak tűnik.

Tekintsük át nagyon vázlatosan a személyes identitás narratív elméletét! A személyes identitás narratív elképzelése mára részletesen kidolgozott elméletté vált. Gondolatmenetünk céljaihoz a személyes identitás narratív elméletének Paul Ricoeur által kidolgozott változata áll legközelebb, elsősorban annak anti-konstruktivista jellege miatt.¹⁹ Az elképzeléshez pozitív értelemben kapcsolódó Tengelyi László következőképpen foglalja össze Ricoeur álláspontját: 1. „*Személyes azonosságunk – helyesebben: önazonosságunk – élettörténetünk egységében áll.*” 2. „*élettörténetünk egysége ugyanolyan jellegű, mint az elbeszélte történetek egysége.*”²⁰ A személyes identitás narratív elméletének kiindulópontja tehát az a gondolat, hogy a személyt önmagát egy történet, narráció, mégpedig az életút történetének egységével lehet megragadni. A személyes élet egysége és önmagával való azonossága e megközelítésben az élettörténet egysége.

Ricoeur megkülönböztet dologi azonosságot (*idem*) és személyes azonosságot (*ipse*), ahol előbbi egy dolog időbeli önazonosságának kívülről megállapítható ténye, míg utóbbi olyan azonosság, melyet magunknak tulajdonítunk önmagunkhoz viszonyulva. A dologszerű létezők időbeli azonosságával szemben az önmaga azonossága egy ígéret megmaradásához hasonlítható. A szembeállítás poénja megvilágítható úgy is, hogy „*önmagunk* maradhatunk anélkül is, hogy *ugyanazok* maradjunk, mint akik voltunk; az önazonosság (*ipséité*) nem kívánja meg [...], hogy lényünknek legyen valamiféle magva, amely minden változás közepette megőrződik; nem vonásaink állandósága, jellemünk

---

¹⁹ Hans Joas és Wolfgang Knöbl kiemelik, hogy Ricoeur ezzel alapvetően bírálja az összes olyan posztmodern álláspontot, melyek az identitás szinte szabad választhatóságát és a posztmodern Én teljes fragmentáltságát állítják (Hans Joas – Wolfgang Knöbl: *Sozialtheorie*. Berlin, 2011. 595.).

²⁰ Tengelyi László: *Élettörténet és sorseseemény*. Budapest, 1998. 16.

szilárdsága, és nem is meggyőződéseink változatlansága teszi, hogy önma-
gunk maradunk, hanem hogy minden átalakulás, amelyen életünk során
keresztülmegyünk, egyetlen egységes történet keretei között elbeszélhető.”²¹
A narratív identitás tézise szerint az emberi lény azonossága és sajátosságai
egy történet, mégpedig életének története segítségével ragadható meg, nem
pedig külső jegyek, vagy akár belső teljesítmények, például emlékezet, révén.

Az egyén és a kollektívum közti analógia alapján tarthatjuk termékenynek
a kollektív identitás narratív keretben való kidolgozását. A kollektív identitás
narratív értelmezése két, egyaránt rossz megoldási javaslat között igyekszik
közvetíteni. Az egyik koncepció a kollektív identitást dologszerű, kívülről
leírható adottságnak tekinti, míg a másik, ellenkezőleg, nem adottságszerű
tulajdonságokban keresi a nemzeti identitást, de éppen ezért relativisztikus
kitalálciónak, valamiféle önkény termékének, esetleg érdekvezérelt konstruk-
ciónak véli.²² E felfogásokkal szemben a kollektív identitást itt olyan egység-
képzési folyamat eredményének tekintjük, melyben jelentős, mérvadó közös
élmények formálódnak történetekké, amelyekben plurális értelmezői kieme-
lések és hangsúlyok érvényesülnek mind az élmények, események kiválasz-
tásában, mint ábrázolásukban.

Az elképzelés kibontásához részleteznünk kell a szerkezeti elemeket (a
történet jellege, elbeszélője), valamint figyelembe kell vennünk a szerkezeti
hasonlóságok mellett a különbségeket. A két legalapvetőbb különbség egyike
abban áll, hogy az egyén legalább fizikai egységét problémamentesen előfel-
tételizzük – míg egy kollektívum esetében ez kevésbé magától értetődő. Az
ehhez kapcsolódó, másik fontos eltérés abban rejlik, hogy az egyén lelki-
intellektuális és praktikus funkciói – például akaratképzés, véleményalkotás
stb., valamint cselekvés – nem vihetők át minden további nélkül kollektí-
vumokra, hanem csak közvetítő struktúrák segítségével gondolhatók el.

Ezen a ponton jelentkezik egy lényeges különbség, mely a közösség
spontán, informális vagy intézményesült, formalizált jellegével függ össze. A
különbséget legnyilvánvalóbban a szabályozott be- és kilépés, illetve a szabá-
lyokkal nem definiált be- és kikerülés eltéréseivel lehet megragadni. A jelen

---

²¹ Tengelyi: *Élettörténet és sorseseemény*. 18. A megkülönböztetés elmulasztása azt
jelenti, hogy „identitásról” és „önmagáról” beszélünk, de nem vesszük figyelembe,
hogy a szóban forgó személy és cselekvő valójában nem más, mint a saját törté-
nete. Ricoeur javasolja a megkülönböztetést „Selbigkeit”/”Idem-Identitát” (mê-
meté) és „Selbtheit”/”Ipse-Identitát” (ipseit) között: az első fogalmak pusztán a
személy időbeni azonosíthatóságát jelentik, míg az „önmagaság”/”ipse-identitás” a
maga a személy alkotta folytonosságot jelenti változásai közepette.

²² Ld. ezt részletesen Olay Csaba: *Implicit regionális és explicit nemzeti identitás*. In:
Hörcher Ferenc – Lajtai Mátyás – Mester Béla (Szerk.): *Nemzet, faj, kultúra: A
hosszú 19. században Magyarországon és Európában*. Budapest, 2016.

összefüggésben számunkra fontos nemzeti identitás nem, vagy legalábbis lényeges dimenzióiban nem intézményesült, formalizált közösség, hanem belenövekedés, társas szocializáció eredménye.²³ A vizsgált kollektív identitás szempontjából ez a forma tanulságosabb, hiszen ebben az esetben nem tudunk egy alapszabályzatra, testületi alapítóiratra, vagy akár alkotmányra, törvényekre mutatni, mint amik hordozhatnák a közös identitást. A nyelvi-kulturális csoportként értett nemzeti közösség nem társasági alapító okirat révén jön létre és marad fenn.

A nem formalizált kollektívum a számára releváns eseményeket egy értelmezési folyamat révén kristályosítja ki. Az értelmezési folyamat nem intézményesített és szabályozott formákban, hanem egy többé-kevésbé anarchikus alakulásban kristályosodik ki vagy marad meg egység nélküli sokféleségben. A folyamat anarchikus jellege abból következik, hogy a kollektívumhoz tartozók közül senki nincs eleve kizárva az értelmezési folyamatot hordozó értelmezői közösségből, de annak tényleges résztvevői sincsenek eleve rögzítve. Lévéen szó nagyobb társadalmi rétegekről, a véleményalkotás, a közvélekedés kialakulásának folyamataira kell gondolnunk, ahol nincs garancia valamilyen egységes végeredményre. A kollektívumot alkotó csoportok közötti széthúzás vagy tartós disszenzus ugyanolyan lehetőség, mint az összefogás vagy konszenzus.

Az értelmezésfolyamat résztvevőiként nyilvánvalóan főleg elitekre gondolhatunk, elsősorban azért, mert elitek rendelkeznek azokkal a képzettségekkel, készségekkel, melyek véleményformálásban szerepet játszhatnak. Mégis hiba lenne a szóban forgó értelmezésfolyamatot tudományos viták analógiájára elképzelni, elsősorban azért, mert a tudományos vitának többé-kevésbé elfogadott szabályai, részvételi jogosítványai vannak.²⁴ A kollektívumra vonatkozó értelmezésfolyamaban, függetlenül iskolázottságtól, anyagi és társadalmi helyzettől, az elvi lehetőséget tekintve senki nincs kizárva a hozzászólásból és a hozzászólások súlyozása sincs eleve rögzítve. Gyakorlatilag a szabolcsi gazdálkodó vagy a csepeli gyári munkás nyilván nehezebben szól hozzá annak eldöntéséhez, melyek a releváns események a kollektívumra nézve. Ugyanakkor ez az értelmezési folyamat nem akadémikus kérdés; a kollektív identitás valós alakulását tévedés volna tudományos sztemderdek szerint zajló diskurzusnak tekinteni. Nyilvánvalóan nem egy prototudományos folyamatról, nem egyfajta embrionális, fejletlen történettudományról van szó.

---

²³ A szocializáció leírása erősen vitatott. Jó áttekintést ad a különböző megközelítésekről Kurt Mühler: *Sozialisation. Eine soziologische Einführung*. Paderborn, 2008. A szocializáció szerepét a nemzeti identitás kialakításában meglepően ritkán tárgyalják, kivétel például Pryke: *Nationalism*.

²⁴ Manuel Castels: *The Power of identity*. 33.

Hasonló szellemenben válaszolhatunk arra az ellenvetésre is, hogy a megélhetési problémákkal küzdők számára a kollektív identitás kérdése – ahogy általában a közélet is – legtöbbször csak marginális. Erre a fontossági sorrendre utal a baloldali kritika a nemzeti identitással kapcsolatban, melyet Marx pregnánsan fejez ki a *Kommunista kiáltványban*: „A munkásnak nincs hazája”.²⁵ Általában is elmondható, hogy a társadalom differencia-elméletei, melyek típusához Marx társadalomképe is tartozik, elleneznek mindenféle egységkonceptiót, beleértve a nemzeti identitáshoz kapcsolódót is, mivel az azzal az igénnyel lép fel, hogy felülírja vagy elfedje a társadalom alapvetően konfliktusos tagolódását.

Az értelmezésfolyamat azokat a közösségképző élményeket artikulálja történet formájában, melyek a kollektív identitást alkotják. Nincs eleve rögzítve, mely és milyen jellegű élményekről van szó, az elsődleges kritérium velük kapcsolatban a relevancia, a jelentőség az adott közösség szempontjából. Mind a szóban forgó élmények, események kiválasztása, mind jelentőségük leírása lényegileg több szempontból történhet, s ennek következtében alapvetően vitatott. Különböző csoportok eltérő intenzitással vehetnek részt a nemzeti identitás kikristályosításában, amibe nyilvánvalóan bejátszanak képzettségi és más különbségek.

A kollektív identitás narratív elképzelésének kibontásához érdemes figyelembe venni azokat a nehézségeket, melyek a személyes identitással kapcsolatban már felmerültek, mivel ezek mutatis mutandis átvehetőnek a kollektív identitás szerkezetére is.²⁶ Először említsünk meg egy alapvető általános ellenvetést az élettörténet fogalmával szemben, melyet a neves francia szociológus, Pierre Bourdieu módszertani reflexiók során fogalmazott meg. Bourdieu „életrajzi illúzióról” és „a saját élet ideológiájáról” beszél: „ha élettörténetről beszélünk, ezzel legalábbis előfeltételezzük, és ez nem kevés, hogy az élet egy történet, és hogy egy élet elválaszthatatlanul a történetként felfogott individuális létezés eseményeinek együttese és e történet elbeszélése.”²⁷ Az

---

²⁵ Karl Marx: A Kommunista Párt kiáltványa. In. *Marx és Engels válogatott művei. I.* Budapest, 1977. 151., Hannah Arendt ugyanakkor egy interjúban megjegyzi, hogy a proletárok sosem osztották ezt a nézetet, sőt, az alsóbb néprétegek nacionalizmusra, sovinizmusra és imperialista politikára különösen fogékonyak (Adalbert Reif: Interview mit Hannah Arendt. In. Hannah Arendt: *Macht und Gewalt.* München 1975. 129.)

²⁶ Ricœur álláspontjára nézve öt nehézséget már korábbi írásomban áttekintettem: Olay Csaba: Implícit regionális és explicit nemzeti identitás. In. Hörcher Ferenc – Lajtai Mátyás – Mester Béla (Szerk.): *Nemzet, faj, kultúra: A hosszú 19. században Magyarországon és Európában.* Budapest, 2016. 28-57.

²⁷ Pierre Bourdieu: L'illusion biographique. In. uő: *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action.* Paris, 1994. 81.

ellenvetés mindazonáltal absztrakt marad abban az értelemben, hogy nem teszi világossá az ellentétes elméleti lehetőséget, melynek előfeltevésével bírálja az élettörténet fogalmát. Valójában azt sugallja, az életút teljesen összefüggéstelen káosz, s ezért bármiféle egység megtalálását ideologikus konstrukciónak tekinti. A konstruktív jellegre építő ellenvetéssel szemben hangsúlyozni kell a narratív identitás döntő mozzanatát, ahogy Ricœur kidolgozta azt: az élettörténetet nem ki-, hanem megtaláljuk, azaz az elképzelés fenomenológiai szellemenben a megtalálás jellegét hangsúlyozza szemben a megalkotással.

A narratív identitás bizonyos korlátai továbbá már az egyénnel kapcsolatban is jelentkeznek. Az elbeszélte identitás háttérbe szoríthat olyan külső tulajdonságokat, ismertetőjegyeket, melyek akár egy élet során azonosak maradhatnak (szemszín, ujjlenyomat stb.). Az elmondott történet szempontjából nem feltétlenül van jelentősége a konkrét „személynek”, „fizikai testnek”, „organizmusnak”, melynek azonosításával külső nézőpontból választ lehet adni a „(több személy közül) kicsoda?” kérdésre. Kollektívumra, nemzetre nyilvánvalóan eleve kevésbé lehet kívülről rámutatni, hiszen nem magára a csoportra, csak a csoporthoz tartozó egyénekre lehet rámutatni, akik nem alkotnak oly módon kézenfekvő egységet, ahogy egy személy élőlényként kézenfekvő egységet alkot. Ezzel együtt lehetnek olyan külső tulajdonságok, melyek az elbeszélte történet szempontjából alárendelt szerepet játszanak, míg az adott csoport tagjainak kívülről történő azonosításában fontos szerepük van. A „látható kisebbségről” való beszédnek ez a körülmény az alapja.

Bizonyos különbségeket kézenfekvően hozzárendelhetünk az egyén és a kollektívum eltérő szerkezetéhez. Az egyik legnyilvánvalóbb eltérés az „alany” egységére vonatkozik: míg a személy esetében az egyén az, aki saját élettörténetét „hitelesen” elmondja, addig a kollektívum esetében nem világos, ki lenne a „hiteles” történetmondó. Nyilvánvalóan elsősorban olyan elíteltök jönnek szóba, akik képességeik és más szempontok alapján kiválasztódnak, s azzal az igénnyel lépnek fel, hogy a kollektívum nevében beszéljenek. Ezt az igényt azonban újra és újra érvényesíteniük kell, egyfajta elfogadottságként és hitelességként. Ebben az értelemben nem teljesen világos, vagy legalábbis ingatag, kik végzik el azt a teljesítményt, mely az egyén esetében a személy által végzett történetalkotásnak felel meg, melyet Ricœur imaginatív variációsorozatként ragad meg. Ehhez kapcsolódó nehézség, hogyan jelentkezhetnének a kollektívum esetében a „kudarok” – ez ugyanis előfeltételezi, hogy a kollektívum által kítűzött célt meg tudjuk fogalmazni, ami azután lehet sikeres vagy vallhat kudarcot. A személyes élettörténet esetében a szóban forgó illető maga mondhatja, hogy az adott történet hamis, félrevezető, torzító; de ez egy közösség, egy nemzet esetében nehezebben gondolható. A két szempont egyaránt közvetítő struktúrákat tesz szükségessé, amelyeknek rész-

letes kidolgozása meghaladja jelen dolgozat kereteit. Annyit viszont érdemes rögzíteni, hogy nem egyszerűen a politikai képviselőt bevett intézményes formáiról van szó. A nemzet hiteles képviselője nyilvánvalóan bonyolult értelmezési ütközéseket feltételez, melyek nem vagy nem csak intézményesen formalizált keretek közt zajlanak. Eltérésként végül érdemes kiemelni, hogy az egyénre nézve felvethető az alapvető kérdés, vajon önmagaként létezik-e, vagy külső tényezők, esetleg mások befolyása alá kerül. Az autenticitás problémájára nézve nyilvánvalóan nagyon nehéz lenne bármi ilyesmit értelmezni egy nemzeti közösség esetében.

További szerkezeti különbség egyén és kollektívum között, hogy utóbbinak van belső és külső oldala, melyeket egyaránt plurálisnak kell tekintenünk. Az egyén ezzel szemben belső oldalát tekintve csak részmozzanatok pluralitásának tekinthető. A kollektívumra nézve befelé valamilyen szintű homogenizálódás, kifelé valamilyen szintű elhatárolódás más egységektől elengedhetetlen. Világos, hogy az egyén analógia itt nem működik, mivel nem triviális, mi felel meg a kollektívumon belül zajló homogenizációnak. Waldenfels ebben az összefüggésben beszél a „bezárás- és kizárás kettős mozgásáról” (*Doppelbewegung von Ein- und Ausschließung*).²⁸ Waldenfels különösen az idegenhez való viszony érdekli, melynek a sajáttal szemben elsőbbséget tulajdonít, s amely sosem önmagában véve idegen, hanem a saját viszonyítási pontjához képest. A viszonyítás elve viszont a sajátra is igaz, mert az sajátként csak a kontraszt révén mutatkozik meg.²⁹

Waldenfels megközelítésével kapcsolatban egyrészt elismerhetjük, hogy a krízishelyzetek, intenzív másságtapasztalatok kontrasztjellegüknél fogva rávilágítanak arra, ami magától értetődő, és mint ilyen nem tudatos. A kollektív identitás magától értetődő jellege elfedi lehetséges különbségek és eltérések bonyolult hálózatát, mely révén kollektívumok elkülönítik magukat egymástól. Nyilvánvalóan ezzel függ össze minden kollektív identitás lényegi kontrasztjellege is: a kollektívum, melyhez tartozom, egy olyan „mi”, amellyel szemben áll több „ti” és több „ők”.³⁰ Ugyanakkor döntő látni, hogy a kont-

---

²⁸ Bernhard Waldenfels: *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden 1*. Frankfurt/M., 1997. 187.

²⁹ Waldenfels: *Topographie des Fremden*. 145.

³⁰ Nietzsche figyeljen az egyénefeletti identitások és a többes szám első személy összefüggésére: „Ezzel a „mi” szócskával pillant végig a múltó, különös egyes életben, s önmagát érzi a ház, a nemzetség, a város szellemének” (Friedrich Nietzsche: *A történelem hasznáról és káráról*. Budapest, 1989. 43.). Roger Scruton pedig kifejezetten ebbe az irányba dolgozza ki álláspontját „Többes szám első személy” című tanulmányában: „A politikai rend, az én megközelítemben, olyan közösség létezésének függvénye, amely magát mint „mi” azonosítja. Mivel „mi” nincs „ők” nélkül, az ellenségesség és az elkülönülés eshetősége már a politikai létezés alapjai-

rasztok, krízisek csak egyes vonásokat emelnek ki, egyes másságaspektusokra világítanak rá, de nem vezetnek automatikusan egy átfogó, totalizáló kérdéshez, mely az adott kollektív identitás egészére vonatkozik. A totalizáló kérdés („mi az X közösség tagjának lenni?”, „mi a magyar?”) kinőhet krízis- vagy kontraszthelyzetekből, de nem minden további nélkül adódik belőle, hiszen csak bizonyos, szükségképpen részleges eltérésekre irányítják rá a figyelmet. Ez a megfontolás érv az ellen, hogy kollektív identitás csak szembenállásokra és ellenségképekre épülne, hiszen a szembenállás nem eredete, hanem pusztán tematizálási lehetősége a kollektív identitásnak. Ha viszont kialakul a nemzeti identitásra vonatkozó átfogó kérdés, akkor már csak hermeneutikailag válaszolható meg: értelmezői aktivitás eredményeként mutatkozik meg, hogy a kérdéses nemzeti identitás konkrétan micsoda.

KONKLÚZIÓ

Gondolatmenetünkben a kollektív identitás jelenségét két szempontból vizsgáltuk. Egyrészt fogalmi és fogalomtörténeti mozzanatokat tekintettünk át, s a közösség és társadalom kifejezésekhez hasonlóan a kollektív identitás többféle értelmét határoltuk el egymástól. Majd a kollektív identitás bizonyos jellemzőit tárgyaltuk, középpontba állítva, hogy a közösséghez tartozás csak nyelvileg artikulált élmények, történések révén lehetséges, melyeknek a közösség tagjai számára hozzáférhetőnek kell lennie. Mivel a közösségalkotó élményeket nem élheti át mindenki közvetlenül, ezért a nyelvi artikuláció kikerülhetetlensége azon az alapvetőbb szinten is jelentkezik, hogy a közvetlen élményt is valahogyan rögzítenie kell az átélőnek, ami leginkább nyelvi artikulációként gondolható el. Így a történetbe foglalás két lényegi teljesítménye egyrészt az elemi artikuláció, másrészt a megoszthatóság és továbbadhatóság.

Az elemzés második lépésében az egyéni és kollektív identitás közti párhuzamokat és eltéréseket dolgoztuk ki, támaszkodva a személyes identitás narratív elméletének modelljére. Ahhoz a belátáshoz jutottunk, hogy a kollektív identitás jelentős élmények nyelvileg artikulált feldolgozása, melyek nem formalizált értelmezési folyamatban kristályosodnak ki és állnak rendelkezésre a kollektívum tagjai számára.

---

ban kimutatható.” (Roger Scruton: Többes szám első személy. In. uő: *Miért vagyok konzervatív?* Budapest, 1994.)